

Kalocsa, a (mező)város

Kalocsa nevének hallatán a legtöbb embernek a paprika mellett a népművészet jut eszébe. A tarka virágú kalocsai hímzés és pingálás messze földön ismert, összemosódott a magyar népművészet fogalmával. Ez a művészet a Kalocsa XVIII-XIX. századi határában kialakult falvak: Homokmégy, Öregcsertő, Drágszél, Szakmár, Újtelek és a hozzájuk tartozó közel negyedszáz *szállás* hagyományos paraszti művészeti kultúrája. A szomszédos falvak lakói *potának* nevezik az e művészetet magáénak valló, jól körülhatárolható néprajzi csoportot. Kalocsa XVIII. századi határában, a várostól távoli földeken jöttek létre a város parasztlakosságának gazdasági telephelyei. A XIX. században váltak állandó lakóhelyekké. A városnak hátat fordító kalocsaiak népesítették be a szállásokat. A hasonló gazdasági föltételek, az azonos származás és vallás, a 200 éves közös múlt eredményeként az önállósuló falvak megtartották közös kultúrájukat, párhuzamosan fejlesztették azt tovább. Ők alakították ki a minden mástól eltérő sajátos nyelvjárást és színes népi kultúrát, melynek nehéz méltó párját találni.

A természeti környezet

A felső pliocénban megjelent az Alföldön az Ős Duna és az Ős Tisza, így a Pannon-beltó üledékképződését (agyag) felváltotta a folyóvízi feltöltés. A jégkorszak gүнz-mindel interglaciálisában a kalocsai süllyedék kialakulásával a Duna elfoglalta észak-déli folyásirányát, s elkezdődött a Duna menti síkság kialakulása. Kalocsa térségében 30-70 méter vastagságú kavicsréteg rakódott le, mely a levantei rétegekhez hasonlóan jelentős mennyiségű vizet tárol, mely a Dunából pótlódik. Ez a rétegvíz biztosítja Kalocsa és a környező települések ivóvízbázisát. A holocén elején felmelegedő és csapadékosabbá váló klíma hatására a megemelkedett vízszintű Duna a löszhátak rovására szélesítette völgyisíkját. A holocén végén Duna menti síkság délkeleti részét, vagyis a Kalocsai Sárköz felszínét a folyam árvizei alakították, így a Duna bal oldalát 15-25 kilométer széles lapály kíséri.

A Kalocsai Sárköz településeinek környezetét és életét minden területen a Duna befolyásolta. A terület alig rendelkezik lejtéssel, ami nagy mértékben meghatározza a felszíni és a felszín alatti vizek mozgását. A szárazulatokat keresztül-kasul behálózták a posványok, rétek, palék, fokok és erek, az ártér legmélyebb részén pedig egy nagy tó, a Vörös-mocsár terült el. A Vörös-mocsár, más nevén az Örjeg az Óholocénban egy kifejlett Duna meder, melynek még a honfoglalás idején is erős folyása volt, így a mai Duna mederrel együtt szigetként fogták közre a Kalocsai Sárközt. Geomorfológiai szempontból a Kalocsai Sárköz és a Tolna megyei Sárköz teljesen egyforma. A XIX. századot megelőzően mindkét területet egyszerűen Sárköznek nevezték. A Duna Óholocén ága és a dunántúli Sárvíz közrefogta területet nevezzük Sárköznek. A társadalmi és gazdasági fejlődéssel párhuzamosan erősödött a Duna mai medrének elválasztó szerepe, s a XIX. század végétől jelzővel különítik el a valamikori egységes, ketté vált Sárközt.

Kalocsa ebből a vízivilágból kiemelkedő, észak-déli irányú árvízmentes kiemelkedésre, úgynevezett göröndre települt. A Kalocsai Sárköz központját szoros gyűrűbe zárta a Vajafok, a Kígyós-ér és a Csilás-palé. A város a Kalocsai terasz magas és alacsony árterének találkozásánál fekszik. Különös természeti meghatározottsága a területnek, hogy a Dunától távolabbra eső részek tartoznak az alacsony ártérhez. Az egész felszínt öntésiszap fedi. Ennek nyugati része annyira fiatal, hogy még talaj sem tudott rajta kifejlődni. Az öntésiszap alatt vastag folyóvízi homokréteg található. A Szőlőkben és Homokgyörnél nem borította el a homokot az öntésiszap, a szél kisebb-nagyobb buckákat emelt. Ezek voltak a város szőlőskertjei. Ugyan ilyen homokdomb (tanúhegy) a város szomszédságában emelkedő, a

Kalocsai Sárköz legmagasabb pontja a *Halomi-högy* (106 méter). A magas ártér jellegzetes képződményei a dunai morotvák, ilyenek például a Likár-tó és az Árpási-tó. Az egyetlen máig megmaradt állandó vizű morotva a Szelídi-tó, mely kedvelt fürdőhely. A felszínen különböző mértékben elhumuszosodott öntéstalajok váltják egymást. A várostól délre a réti öntés és a réti csernozjom talajok a legjellemzőbbek. Ahol a legfiatalabb homokos öntéstalaj réti talajra települt, ott van a paprika legjobb termőterülete. A vasútvonaltól északra szoloncsákos és szoloncsákos-szolonyec talajok alakultak ki, melyek a nagy sótartalom miatt rossz minőségűek.

Magyarországon itt a legtöbb a napsütéses órák száma, ami a paprikatermesztésnek különösen kedvez. A 2088 óra a lehetséges napsütésnek több mint 50 %-a. Az évi középhőmérséklet 10,7 °C, a januári -1,4 °C, a júliusi 21,8 °C. Május elejétől szeptember végéig fagymentes a táj, a fagyos napok száma 84,1. Uralkodó szélirány az É-i és a D-i, előfordulási gyakoriságuk 15 %. A csapadék átlagos mennyisége 577 milliméter. A csapadékos napok száma 83-90 nap között mozog, a hóval takart napok száma alig több 30-nál. A mezőgazdaság vízigényéhez viszonyítva 150-200 milliméter csapadékhiány tapasztalható.

Az elmúlt másfél évszázadban a természetes növénytakaró és az állatvilág az árvízmentesítések és a lecsapolások következtében megváltozott földművelés hatására teljesen átalakult. Kalocsa környékén a ligetes steppet sűrűn behálózták a vízfolyások és vízállások jellegzetes vízi és lápi flórával, faunával. Szinte az egész területet kultúrtájává változtatta az ember, így a valamikori élővilág csak foltokban található meg, esetleg a megmaradt egyedeket gyomnövényként és kártevőként folyamatosan irtja. A magas ártér jellegzetes fái a tölgy és a bükk voltak, mára azonban teljesen eltűntek. Az alacsonyabb térszíneken a nyár, a kőris és a szilfa az uralkodó, a legmélyebb részeken a vidék leggyakoribb fája a fűz él. Gyakori a telepített akác. A gondozatlan területeket a vadrózsa, kökény, galagonya és a bodza foglalja el. Még mindig jelentős területeken burjánzik a sás, káka, gyékény és a nád. Menyhárt László több mint 1000 virágos növényt írt le Kalocsa környékéről. Legszebb és gyakori növénye a lila virágú Gmellin lelleg (Nősziröm). Speizer Ferenc 2000-től több rovarot írt le. Valamikor nagyszámú vízi- és gázlómadarainak élőhelyei eltűntek. A Kalocsával szomszédos falvak vizein élnek kisebb számban. Vizeinek halállománya is jelentősen megfogyatkozott. Következetes természetvédelemmel lehetne elérni a rovar és állatvilág részleges regenerálódását. Kisebb számban élnek kisemlősök és madarak a területen. A szomszédos falvakban a szövetkezetesítés után elvadult határban jelent meg nagyobb számban az őz, a vaddisznó és a szarvas.

A történeti Kalocsa históriája

A történeti Kalocsa valamikori határában hat közigazgatási egység található napjainkban: Kalocsa, Drágszél, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Újtelek.

Drágszél

Drágszél Kalocsától DK-re az Árpás ér mellett, a Kalocsai Sárköz vizenyős völgyekkel szabdalta magas árterén fekszik.

Kalocsától 13,5, Miskétől 2,5, Homokmégytől 5 kilométer távolságra van. Nehezen megközelíthető. A Kalocsáról Miske felé közlekedő buszok kitérővel kapcsolják be a környék vérkeringésébe. Vasútállomás legközelebb Kalocsán és Öregcsertőn van.

Területének legnagyobb része jó minőségű, humuszban gazdag fekete agyag. Határa 1283 ha, ebből 1034 ha szántó, 94 ha gyeperdő, 11 ha nádas és 3,5 ha erdő (1995).

2004-ben befejeződött régészeti topográfiajának összeállítása.

Drágszél a középkor folyamán a kalocsai érsekség nemes jobbágyainak hontokai székéhez tartozott. A települést 1387-ben említették először. Nevét a *Drág* személynév és a szegély, határ jelentésű *szél* főnév összetételéből kapta.

Lakossága a török megszállás alatt sem pusztult el, a szegedi szandzsák kalocsai náhijéjébe szervezték. 1553-ban 21 fejadófizetőt és egy bírót, 1620-ban 27 fejadófizetőt írtak össze a török defterekben. 1560-ban szultáni hász-birtokként említették. A 16. század legjelentősebb terményei a búza, kétszeres, len, lencse, borsó, hagyma és a fokhagyma. Meg kell említenünk még bosztánkertészetét. Jelentős volt méhészete, juhászata, sertésenyésztése, legelő és erdőhasználata. Az Árpás nevű kincstári halastó után adózott. Ebben az időszakban birtokolta még Bószér pusztát is. Ferdinánd király 1559. február 3-án élethosszig tartó birtoklásra egri tiszteknek adományozta, amely jelzi a magyar közigazgatás jelenlétét a török megszállás alatti területeken is.

A török kiűzése után, 1703-tól földesuruktól a kalocsai érsektől bérelték a kalocsaiak Drágszél pusztát. Mária Terézia úrbérrendezésekor a Kalocsai határ kicsinysége miatt a bérelt puszták területét számították be a jobbágyok telki illetőségébe, így Drágszél is igazi kalocsai határrá vált. 1814-ben 130, 1847-ben 543, 1897-ben 564, 1911-ben 642 lakója volt. A 19. század közepétől, különösen a jobbágyfelszabadítás után egyre lazább lett a kalocsai puszták városhoz kötődése, ezért 1898. január 1-én elszakadtak Kalocsától. Drágszél Homokmégy közigazgatási egységéhez tartozott az 1922. évi önállóvá válásáig. 1976-ban a szomszédos Miskéhez csatolták, majd 1992-ben alakult ismételen önálló közigazgatási egységgé.

Nagybirtok nem alakult ki területén. A 20. század első felében a földbirtokok számának 25 %-a 1 kh alatt, 27 %-a 1-5 kh, 45 %-a 5-50 kh között volt (1935).

A századelőn épült iskolában az 1940-es évek elején nyitották meg a drágszéli templomot. Búcsúját május első vasárnapján tartja. Az 1928. június 6-i jégverés emlékére fogadott ünneppé nyilvánították Norbert napját, amit a mai napig megtartanak.

A magyar nemzetiségű község teljes egészében római katolikus, még zsidó boltosok sem telepedtek meg (1930).

Drágszél a század első felében gabonatermesztő és állattenyésztő község volt. 1952-ben, majd 1960-ban termelészövetkezet alakult. Az 1970-es években a termelészövetkezet főlhagyott az állattenyésztéssel.

Homokmégy

A több szállásból álló Homokmégy a Kalocsai Sárköz keleti részére, az Örjeg mocsarai mellé, vízerekkel szabdaltsárvízmentes kiemelkedésekre települt. Határában van a Kalocsai Sárköz legmagasabb pontja a *Halomi högy* (106 m).

A főutaktól távol, közlekedési szempontból rossz helyen fekszik. Kalocsától 9,5, Drágszélről 5, Szakmártól 7 kilométernyire van. A mindössze 8 kilométernyire lévő Hajóssal és Császártöltéssel nincs szilárd burkolatú összeköttetése. Naponta 12 pár buszjárat köti össze Kalocsával. Legközelebbi vasútállomása Kalocsa és Öregcsertő.

Az ármentesítések előtt határának jelentős részét gyakran öntötte el a Duna vize. Területének legnagyobb része jó minőségű, humuszban gazdag fekete agyag.

Határa 7034 ha, ebből 3780 ha szántó, 8 ha kert, 42 ha szőlő, 2445 ha gyep, 111 ha erdő, 22 ha nádas, 3 ha halastó. Az Örjegben jelentős mennyiségű - részben kitermelt - tőzegteleppel rendelkezik.

Halomban szőlőművelés közben bronzkori edényeket találtak. 1938-ban László Gyula avar kori temetőt tárt föl szintén Halomban, ásatásának anyaga a Nemzeti Múzeumban van. Az avar temető közelében 1952-ben gazdag honfoglalás-kori sírok kerültek elő, anyagukat a kalocsai múzeum őrzi. 1996-ban az alsómégy-homokmégyi földút mellett 10-11. századi

temetőt, 2006-ban a Szentegyházparton középkori templomot tártak fel. 2004-ben befejeződött a régészeti topográfia összeállítása.

Kiterjedt közigazgatási területén belül az Árpád-korban két ma is meglévő falu volt, Halom és Sármégy. A 106 méter tengerszint feletti magasságú halom oldalában királyi udvarház (curtis) létesült, melyet I. Béla 1061-ben a szekszárdi apátságnak adományozott. Uradalmához számos falu tartozott. Sármégy nevét 1198-ban említik először, amikor báránytizedét a kalocsai érsek átengedte a káptalannak. Valószínűleg Homokmégy területén volt még Ihaszi is. Az Árpád-kori Mégy határában ma három hasonló nevű település található, ezek közül csak Alsómégy fekszik a valamikori Sár, az Örjeg mocsara mellett. Kecskemégy nevét 1426-ban, Homokmégy nevét 1444-ben említik először oklevelekben. Nevének *mégy* utótagja száraz meder, időnként kiszáradó ér jelentésű, homok előtagja pedig a talaj fajtájára utal. A 15. században mind a négy falu a fejérvári keresztesek konviktusában szerepelt. Az előzőek mellett mai határában két új falu alakult még, Köröm (Körme) és Máriaháza.

A török megszállás alatt egész területét a szegedi szandzsák kalocsai náhijé-jébe szervezték. Mai területén volt Homokmégy, Sármégy, Kecskemégy, Halom (Apátihalom), Körme, Máriaháza, újként pedig Nádasd, Hillye és Mayosháza. Homokmégyen 1553-ban 36 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 6 fejadófizetőt, Hillyén 1553-ban 26 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 11 fejadófizetőt, Kecskemégyen 1553-ban 13 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 7 fejadófizetőt, Sármégyen 1548-ban 32 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 17 fejadófizetőt, Halomban 1553-ban 6 fejadófizetőt, egy szegényt és egy bírót, 1582-ben 3 fejadófizetőt írtak össze a török defterekben. Az 1560. évi defterben Kecskemégy Kászim Arnód tímár-birtoka, a többi pedig szultáni ház-birtok. Mindegyik faluban a 16. század legfontosabb terménye a búza, kétszeres, lencse, borsó, lenmag, de jelentős volt a bosztánkertészet is. Jelentős adót fizettek a méhkasok, a sertések és a juhok után. Hordóilleték csak Homokmégyen és Sármégyen volt. Kiemelkedően magas volt Hillye erdő- és legelőhasználati illetéke, Homokmégy juh- és sertés tenyésztése, valamint Kecskemégy hagyma- és fokhagyma termesztése. Sármégyen termesztették a kor különleges fűszernövényét a sáfrányt. Ebben az időben Homokmégy birtokolta még Kiskörös, Kéles, Pokárd, Zádor, Márjaház és Óstelek pusztákat, Kecskemégy birtokolta Alsó Malomér, Bócsa és Márjaház pusztákat, Sármégy birtokolta Szentkata, Karapál és Vadkert pusztákat, Hillye és Halom pedig Alsó Malomér pusztát birtokolta. A nemesbükköni Boldogh György és a putnoki Boldogh István 1653. április 2-án ötven évre zálogba adták Homokmégyet és Sármégyet a miskolci Pathay Istvánnak és Pathay Andrásnak, amely jelzi a magyar közigazgatás jelenlétét a török megszállás alatti területeken is. Az 1548. évi összeírás Sármégyet a templomos helyek között említette, melynek helye a mai Szentegyházpart volt.

A török elleni fõlszabadító háborúk alatt elnéptelenedett a vidék. A török kiűzése után, 1703-tól földesuruktól a kalocsai érsektől bérelték a kalocsaiak Mégy, Halom, Hillye, Csertő és Drágszél pusztákat. Pataj, Uszód és Kara bérelte a későbbi szakmári területeket. 1725-ben új bérelt pusztaként került Kisülés a kalocsaiak birtokába, mely jelzi az északi terjeszkedés szándékát. 1761-re megszerezték Szakmár, Erek, Tény, Résztelek, Keserútelek, Csorna és Karácson pusztákat, s ezzel Kalocsa kezébe került a város szomszédságában lévő összes bérelhető puszta. Mária Terézia úrbérrendezésekor a Kalocsai határ kicsinysége miatt a bérelt puszták területét számították be a jobbágyok telki illetőségébe, így a mai Homokmégy is igazi kalocsai határrá vált. A szállások a kalocsaiak gazdasági telephelyei, tartozéktelepülései lettek. A 18. század közepén alakult ki Homokmégy hatodik települése, Mácsai szállás. 1814-ben Homokmégynek 246, Alsómégynek 162, Hillyének 168, Halomnak 107, Mácsai szállásnak 21, 1847-ben Homokmégynek 629, Alsómégynek 440, Hillyének 482, Halomnak 258, Mácsai szállásnak 125, 1911-ben Homokmégynek 1126, Alsómégynek 619, Hillyének 547, Halomnak 341, Mácsai szállásnak 141 lakója volt. A 19. század közepétől, különösen a jobbágyfelszabadítás után egyre lazább lett a kalocsai puszták városhoz kötődése. Hosszas

előkészítés után 1898. január 1-én elszakadtak Kalocsától a szállások. A déli szállások csoportjának Homokmégy lett a központja. 1915-ben Homokmégytől vált el Öregcsertő, 1922-ben Drágszél és Kiscsertő. 1915-ben Foktőtől átcsatolták Kiskecskemégy, Körme és Máriaháza pusztákat. Római katolikus plébániája 1877-ben keletkezett, anyakönyveit 1878 óta vezetik. 1878. szeptember 28-án szent Adalbert tiszteletére szentelték föl új templomát, melyet 1936-ban festettek ki.

Homokmégyen nagybirtok nem volt. A 20. században a legnagyobb középbirtokosok Romsics Ignác, Dulovics Árpád, Stielly Walter, Gajáry Kálmán és Kolecsányi Endre voltak. Ezen kívül 25 gazdának volt 50-300 kh közötti birtoka. A földbirtokok számának 22 %-a 1 kh alatt, 44 %-a 1-5 kh, 33 %-a 5-50 kh között volt (1935).

1989-ben hősi emlékművet avattak, elsők között az országban. Homokmégy szent Mihályhoz legközelebb eső vasárnap, Alsómégy nepomuki szent János utáni vasárnap, Hillye október utolsó vasárnapján, Halom Nagyboldogasszony napján üli búcsúját. Az önkormányzat 1997-ben természetvédelmi területté nyilvánította a 600 hektáros Örjeget, védve tőzegetelepeinek, legelőinek és kaszálóinak élővilágát.

A 20. század első felében Gazdakör, Munkásegylet, Temetkezési Egyesület, Dalárda (1921) és Önkéntes Tűzoltóegyesület (1895) működött. 1914-ben Alsómégyen alakult római katolikus Olvasókör. Népművelési estéket szerveztek, s híres volt Gyöngyösbokréta csoportja. 1929-ben államsegéllyel két új iskola épült Homokmégyen. 1940-ben Halomban építettek iskolát, s kibővítették az alsómégyi iskolát is. 1995-ben 5 óvónő felügyelt 61 gyermekre. 8 tantermes iskolájában 17 pedagógus végzi oktató-nevelő munkáját. 1995-ben 136 tanköteles gyermek járt iskolába, ebből 52-en napközisek is voltak. 1959-ben művelődési házat építettek. 1991-ben alakult meg a község kulturális életét támogató Homokmégyért Alapítvány. 1992-ben testvérközségi kapcsolatot épített ki az erdélyi Székelyvarsággal.

Lakosságának száma az öregedés és az elvándorlás miatt fogyó: 4688 (1900), 3172 (1949) - a jelentős mértékű fogyás Öregcsertő, Drágszél és Kiscsertő elválása miatt következett be -, 3071 (1960), 1748 (1990). Külterületi lakott helye nincs, de belterülete 6 különálló szállásból áll: Homokmégy, Alsómégy, Hillye, Halom, Kiskecskemégy és Mácsai szállás. Lakosságának 99 %-a római katolikus (1930). Akkori 3062 fős népességéből 23 volt református, 2 görög katolikus és 9 zsidó.

Az elvándorlás az 1990-es évekre lecsökkent, mértéke mégis jelentős maradt a népesség fogyásában.

Homokmégy lakossága mezőgazdaságból élt. Évszázadok óta gabonatermesztő vidék, legfontosabb terményei a búza, kukorica, tavaszi árpa és a takarmányrépa. A fűszerpaprikát az 1940-es években a miskeiektől vették át, de kevés a termesztésére alkalmas talaj. Az 1936-1941-es tagosításig megmaradt a háromnyomásos gazdálkodás. A 6 db, összesen 1600 kh-as közös legelőn nagy mennyiségben tartottak szarvasmarhát. Jelentős volt a juhállomány. Az örjei legelőkön külterjes, réti legeltetés folyik napjainkig. A környékbeliek második Hortobágnak nevezték a kiterjedt legelőket birtokló Homokmégyet. Az asszonyok tömöslibát tartottak (az 1970-es évekig), amit Kiskunhalasra adtak el. Egy-egy szálláson több termelőszövetkezet is alakult, melyek 1969-ben Aranykalász termelőszövetkezet néven egyesültek. A hagyományosan termesztett növények mellé csak a napraforgót vezették be, s fölfejlesztették a szarvasmarha és a juh tenyésztését. A szarvasmarha telep 1992 óta a Terrabos Kft. tulajdona.

Az örjei mocsarakban tőzeget bányásznak. A *Halomi högy* homokbányájából építették a kalocsai repülőteret, a laktanyákat és a lőszerraktárakat.

Jelentős a hímző háziipara. Homokmégy a kalocsai népművészet legfontosabb alakító központja. Híres hímző- és pingálóasszonyok szülőhelye. Napjainkban is itt él a legtöbb népi

specialista. A 20. század második felében lakossága átrétegződött, az aktív keresők 36 %-a ipari foglalkozású, 47 %-a naponta ingázik.

1918-ban Gazdaszövetkezet alakult, melynek jogutódja a Hangya szövetkezet (1921) lett. Minden szálláson volt bolt és kocsmá, Homokmégyen több is. 1946-ban alakult a Földművesszövetkezet, mely 1953-ban egyesült az öregcsertői Földművesszövetkezettel, majd ez 1955-ben a kalocsaival.

Kalocsa

Földrajzi adottságok

Kalocsa az északi szélesség $46^{\circ} 31' 41''$ és a keleti hosszúság $18^{\circ} 58' 35''$ -én 96 méter tengerszint feletti magasságban terül el, Budapesttől 120, Bajától 50, Kiskőröstől 28, Kecskeméttől 90, Szegedtől 100 kilométer távolságra.

A Kalocsai Sárköz településeinek közigazgatási, kereskedelmi, oktatási, kulturális, egészségügyi és közlekedési központja. Szorosan vett vonzáskörzetéhez tartoznak a Solt és Dusnok, valamint a Duna folyam és a Duna-Tisza közti hátság között elhelyezkedő települések. Némely területen vonzása túlmutat az említett határokon, így északon a valamikori Dunavecsei járás területe, keleten Kiskőrös és Kecel térsége kötődik Kalocsához. A közlekedési nehézségek ellenére gazdasági kapcsolatai vannak több dunántúli településsel is.

Természeti erőforrásokban szegény a vidék. A Dunából sódert és homokot bányásznak. A város alatt termálvizet fedeztek fel, de ennek kitermelése és hasznosítása még várat magára. A várostól keletre, de már közigazgatási területén kívül jelentős tőzegtelepek vannak. Legfontosabb erőforrása a termőföld. Az északi részek szoloncsákos talajait kivéve jó minőségű öntéstalajai vannak, mely kedvez a növény- és zöldségtermesztésnek. A lecsapolások és az árvízmentesítés után jó minőségű területekhez jutott. A lakosság számára képest azonban kicsi a határa, így csak kevés családot tarthat el a termőföld. Erdeje kevés, területe az apróvadakon kívül vadgazdálkodásra nem alkalmas. Vadászai a környező falvakba járnak. Dunai strandja és a közelében fekvő Szelídi-tó fürdésre, üdülésre alkalmas. A Homokmégy és Császártöltés területén lévő Örjeg a természetjáróknak, horgászoknak és vadászoknak nyújthat különleges élményt.

Történelem

Már a neolitikum embere megtelepedett a Kalocsai Sárközben, hiszen a természeti környezet kedvező életkörülményeket biztosított. A fajszi Kovácsfalom és Garadomb neolitikus, a hajósi Hildpuszta bronzkori leletei, Dusnok és Fajsz szarmata települései, a dunapataji Bödpuszta szkír aranyleletei, a homokmégyi Halomszállás avar temetője és Homokmégy X. századi sírjai jelzik, hogy az ember folyamatosan lakja és éli a tájat. Az első lakók emlékeként Kalocsa területén a Huber ház pincéjének átalakítása során az időszámítás kezdeteinek idejére datálható kelta leletek kerültek elő. Ettől az időtől folyamatos a város mai területének lakottsága.

A honfoglalás után a Kalocsai Sárköz a központi törzs, Árpád családjának szállásterületéhez tartozott, bizonyítják ezt Solt, Szentkirály, Fajsz és Szentistván helyneveink. A központi törzshöz tartozhattak azok a családok, akiknek emlékét Kalocsa, Hillye, Bática és Pataj helyneveink őrizték meg. A Kalocsai Sárköz fontosságát és fejedelmi központ jellegét mutatják a honfoglaló magyarok által letelepített keleti szláv eredetű és a normann varég segédcsoportok, melyeknek emlékeit Orosz puszta és Varajt helynevek hagyományozták ránk. Oklevélben 1003-1007 között említették először Kalocsát - *Ascricum Colocensem episcopum in illius locum substituit*. Nevét az ótörök eredetű, maradék jelentésű *Kolocha* (1273) személynévből kapta magyar névadással.

Kalocsa valószínűleg az Árpádok egyik korai családi központja volt. Stratégiai fontosságát, korábbi lakottságát és talán erődítetttségét mutatja, hogy az államalapító Szent István királyunk az elsők között alapította meg püspökségét. Első püspökévé a pécsvárad apátot Asztrikot nevezte ki, aki neki a koronát hozta Rómából. Sebestyén esztergomi érsek 1005 körüli megvakulásakor Asztrik foglalta el az érseki széket, majd Sebestyén felgyógyulása után érseki palliummal tért vissza Kalocsára. Asztrik az egyházépítés mellett 1010 táján főszékesegyházat épített. Az Árpádok szállásterületének délkeleti szögletében lévő Kalocsa lett a római katolikus vallás déli és a keleti irányú terjesztésének központja. Szent László király a XI. század végén egyesítette a Bácsba áthelyezett szerémi görög püspökséget a kalocsai latin érsekséggel. 1093-tól rövid ideig Bácsban székeltek az érsek, s ettől az időtől kezdődően a XX. század közepéig kalocsa-bácsi érseknek nevezték magukat. A kalocsai egyházmegye területéhez tartozott az erdélyi, csanádi, nagyvárad, zágrábi és a szerémségi püspökség. 1219-ben Csák Ugrin királyi kancellár foglalta el az érseki széket, ettől kezdve többnyire Kalocsa érsekei töltötték be a kancellári tisztséget. Csák Ugrin 1230 előtt építette a Szent Pál tiszteletére szentelt nagyobbik kalocsai egyházat. 1233-ban az érsekség 1 tömény (10.000) sókockát tarthatott meg a királyi sóból. Szabályos kanonoki testülettel rendelkező káptalanjában tüzesvas próbákat tartottak. Ugrin érsek 1241-ben elesett a tatárok elleni muhi csatában, s az egyházmegye is súlyos károkat szenvedett. 1311-ben Károly Róbert megerősítette az érsekség népeinek mentességét a királyi adók és bíraskodás alól. Az Árpád-korban a Kalocsai Sárköz Fejér vármegyéhez tartozott. Birtokviszonyairól kevés az adatunk, de föltételezhető, hogy a kalocsai érsek és a káptalan a legnagyobb birtokos. I. Béla 1061-ben két hatalmas uradalmat - Halom és Bátya - adományozott a szekszárdi apátságnak, köztük a halomi királyi udvarhelyet is. Kalocsa mai közigazgatási területén belül voltak ebben az időben Varsád és Péter falvak. A szomszédos Halomot csak réven keresztül lehetett megközelíteni, erre haladt a Nagysáron (Örjeg) átvezető Nagy-út. Kalocsa már ekkor vásárhelynek számított.

Janki László érsek 1318-ban Kalocsára hívta össze a nemzeti zsinatot. A püspökök egységesen, kiközösítéssel léptek fel az egyház jogainak megsértői ellen, egyúttal országgyűlés összehívását követelték a királytól sérelmeik orvoslására. Kalocsán közösítették ki az egyházi birtokokat fosztogató Csák Mátét. A kalocsai tiltakozás ellenére ebben az időszakban vált a város a modern értelemben vett erődített helyé. Az 1337-1342 között üresen hagyott érseki szék birtokainak jövedelméből építette ki Károly Róbert az érseki várkastélyt is magába foglaló kalocsai várat, védekezésül az újabb tatár betörések ellen. Franklói István (1367-1382) vagy Helfenstein Lajos (1383-1391) érseksége alatt gótikus stílusjegyekkel építették újjá a román stílusú főszékesegyházat. Zsigmond király 1405. évi dekrétuma értelmében a várost tömésfallal vették körül. A XV. század közepén egyre jobban terjedő huszitizmus visszaszorítására Szekcsői Herceg Rafael érsek (1450-1456) Kapisztrán Jánost hívta segítségül, aki intelmeivel ismételten fellendítette a hitéletet. A kalocsai érsekség egyik legnagyobb alakja volt Várdai István érsek (1457-1471), aki Mátyás király bizalmasa volt. A király szolgálataiért jutalmul a kalocsai vár, az egyesített Solti- és Hontokai nemesi szék, valamint Bács megye örökös főispánjának nevezte ki. Királyi kancellárként végzett diplomáciai szolgálataiért Mátyás király bíbornoki kalapot kért a pápától, melyet Kalocsa első bíboros érseke - halála miatt - már nem vehetett át. Várdai István kiváló katona is volt, aki sikeresen vette fel a harcot a birtokait délről veszélyeztető törökkel. Utódai már a török elleni védekezésre fordították erejüket, fokozatosan erősítették Kalocsa, Bács és Pétervárad végvéraikat. Közülük is kiemelkedett Mátyás király bizalmasa, a humanista gondolkodású Várady Péter (1481-1501). Utóda Frangepán Ferenc (1503-1520) távol maradt a politikától, mégis sikeresen harcolt a török ellen. Érseksége alatt hirdetett a pápa keresztes hadjáratot, melyhez a Kalocsai Sárközből is tömegesen csatlakozott a nép. A Dózsa-féle parasztfelkelés idején a bodrogszemélyi lázadás Kalocsáról indult ki, melyet a fajszi prediális nemes, Nagy

Antal vezérelt. Frangepán Ferenc halála után a török elfoglalta Nándorfehérvárt. Három évi széküresedés után az egyre jobban fenyegető török veszély elhárításának feladatával nevezték ki érseknek a kiváló hadvezért, Tomori Pált (1523-1526). Tomori megerősítette végvárait, évekig sikerrel visszaverte a török betöréseket, de az ország széthúzása és érdektelensége miatt a végső küzdelemre nem tudott fölkészülni. 1526. augusztus 29-én a Tomori vezette magyar sereg a mohácsi síkon csatát veszített, az érsek, a főpapok és a főurak, de maga a király is életét vesztette. 1529-ben Kalocsát is elfoglalta a török, ezzel megkezdődött 160 éves uralma.

A középkorban a Kalocsai Sárköz továbbra is Fejér vármegyéhez tartozott, de a XV. század elejére a Duna-Tisza közti részeket - Solti szék - már külön ispánok és szolgabírák irányították. 1494-1495-ben Fejér vármegyétől elkülönítve adóztatták. Az 1505. évi országgyűlésen külön követ képviselte, majd Verbőczy István is külön vármegyeként sorolta fel Solt vármegyét. A Kalocsai Sárköz területe hatósági és bíraskodási szempontból nem volt egységes egész. Az északi részek a Solti szék, a középső részek a kalocsai érsek nemes jobbágyainak Hontokai- illetve Sárközi széke, a déli részek a szekszárdi apátság nemes jobbágyainak Fajsi széke fennhatósága alá tartoztak. A kalocsai érsek, a káptalan és a szekszárdi bencés apátság mellett a fejérvári keresztes-lovagoknak volt nagyobb birtoka Kalocsa környékén. A világiak közül csak a Mikolai és a Hartai család birtokolt összefüggő területeket. Kalocsa mai közigazgatási területén belül voltak ebben az időben Álcs, Bakháza, Bakold, Berkeföldre, Éld, Pázma, Péterföldre és Piski falvak.

1529. augusztus 15-én foglalta el a török Kalocsát. A Habsburg Ferdinánd pártján álló káptalan a hiteleshelyi levéltárat Erdélybe, majd Egerbe menekítette, az érseki széket pedig a János királyt támogató Frangepán Ferenc érsek foglalta el. A török érkezésének hírére Kalocsa lakossága észak Magyarországra és a Dunántúlra menekült, így az érsek uradalmainak csak egy részét használhatta. Buda megszállása után, 1541 végén foglalta el a török véglegesen Kalocsa várát. 1543-ra szervezték meg a török közigazgatást. A valamikori Solt szék a kalocsai várhoz tartozott. A Kalocsai náhije a Budai vilayet Szegedi szandzsákjának lett egy kisebb közigazgatási egysége. 1560-ra a Kalocsától északra fekvő területekből szervezték meg a Solti náhijét. Ugyan ekkor építették fel az Örjeg melletti Szentkirály földvárát, mely az egi végvár katonáinak betöréseitől védte a kalocsa-kiskőrösi utat. 1541 ősztől állandó török helyőrség volt a kalocsai várban. 1543-1663 között török janicsárokból és tűzerekből, valamint délszláv martalócokból álló - állandóan változó létszámú - 30-200 fős csapatot állomásozott a várban. 1548-ban 80 fejadófizetőt, 1553-ban 88 fejadófizetőt és egy bírót, 1560-ban 100 fejadófizetőt, 1590-ben 60 fejadófizetőt, 1620-ban 71 fejadófizetőt írtak össze a török defterekben. 1560-ban Dervis szegedi szandzsákbég ház-birtoka volt a város. Eger 1596-os török bevétele után a Kalocsai náhijét az egi tartományhoz csatolták. A török sikerek ellenére a 15 éves háború eseményei Kalocsát is elérték. 1603-ban magyar hajdúk foglalták el, akik az addig érintetlenül hagyott várost felgyújtották. Ekkor égett le a vár, a főszékesegyház, a belvárosi templom és az egyház középkori kőépületei. A törökök részben kijavították a várat, de a város romokban maradt. A belvárosi templom körül a délszláv martalócok építették fel szegényes viskóikat. Az 1630-as években a ferencesrendiek missziós formában kezdték újjászervezni a katolikus egyházat, melyet a magyar nemesi vármegye és az érseki földesúr fokozódó behatolása követett. Az 1569. évi pozsonyi országgyűlés Pest megyével egyesítette a Solti széket. A hódoltsági területekre való behatolás nagyobb arányaiban azonban csak a XVII. század közepére sikeredett. Szelepchényi György érsek 1657-ben birtokjegyzéket állított össze régi kiváltságos oklevelekből. 1678-1679-ben Kalocsa városa pedig már adót fizetett menekült földesura számára. Lotharingiai Károly csapatai 1686. október 13-án szabadították fel Kalocsát, majd 1687. október 31-én Kalocsa érseke bevonult székvárosába. A török háborúk elől elmenekült lakosság és az igavonó jószág pusztulása miatt a megszállás kezdetén visszaesett a mezőgazdasági termelés.

A felduzzadt zsellérség a mezővárosokban keresett menedéket, ők művelték a török javadalom-birtokosok pusztáit és a nagygazdák pusztabérleteit. 1560-ban Negyven, Kaskantyú, Czebe, Disznós, Berkeföldi és Kenyértelek pusztákat bérelte Kalocsa. 1560-ban a város belső határának mezőgazdasági termelése csak egyharmada volt a pusztai termelésnek. A város búza és kétszeres termelése az országos átlagnak megfelelő volt. Jelentős mértékű adót fizetett bosztánkertészetéért, kiemelkedett fokhagyma-, vöröshagyma-, borsó-, lencse- és kender termesztése. Jelentős méhészete mellett nagy számbat tartott szarvasmarhát és sertést. A környéken Kalocsának volt a legtöbb halastava. Heti piacokat és vásárokat rendezett. A mezőgazdasági termelés mellett jelentős adót fizettek a malmok és az iparosok. Jelentőségüket mutatja, hogy az 1548. évi névjegyzék neveinek egyharmada foglalkozásnév. Kalocsa népessége nagyobb részt magyar maradt a török uralom végéig, a soknemzetiségű török várórség létszámából adódóan nem tudta lényegesen befolyásolni azt.

A török megszállás alatt jobbágyfalú méretű településként élt Kalocsa a mocsaraktól körülvevő török vár szomszédságában. A háborús és békés időszakok függvényében változott népessége, így a fölszabadító háborúk idején is megcsappant a lakosság száma. Amíg 1669-ben 43 jobbágyot és zsellért írtak össze, addig 1699-ben mindössze 35-t. A harcokat követően csak lassan kezdett emelkedni a népesség. 1701-ben 52, 1703-ban 66 jobbágyot és zsellért találunk az összeírásokban. A Rákóczi szabadságharc időszaka sem kedvezett a város fejlődésére, 1715-ben is csak mindössze 73 a jobbágyok és a zsellérek száma. Ezen időszak jelentős mozzanata a Duna melletti rác telepek kialakulása, részben császári intézkedés, részben spontán népmozgalom következményeként. 1696-ban Kalocsán 40 - vándorok módjára - nincstelen rác volt található. A délszláv bevándorlás ellenére Kalocsa mindvégig megőrizte magyar többségét.

1711-1760 között népesedett be újra a török megszállás alatt részben elpusztult, majd a Rákóczi szabadságharc alatt szétszéledt Kalocsai Sárköz. A pusztulás és az elvándorlás következtében kialakult földbőség visszavándorlásra készítette az elköltözöttek egy részét, az ország északi feléből pedig spontán bevándorlás indult el, melynek során közel 10 család telepedett le Kalocsán, jóval kevesebb viszont mint néhány környező településen. A Kalocsa környékének újranépesedését legnagyobb arányban az érsekség -idegen országból - szervezett telepítései határozták meg. Érdekes, hogy Kalocsa városába irányuló szervezett telepítés nem folyt. 1728-ban 103, 1744-ben 244, 1760-ban 377, 1770-ben 560 családot írtak össze Kalocsán. 1785-ben az első magyar népszámlálás idején a városban 5918 fő élt, 1803-ban 7714.

A békés időszak beköszönte után a város népességének nagyarányú és gyors szaporodását a rendelkezésre álló élettér biztosította. Csáki Imre érsek az 1713. évi kontraktusában rendezte először székvárosának úrbéri viszonyait. A kontraktus biztosította a robot pénzbeni megválthatóságát, s ezzel megteremtette a jobbágyfalvakénál jobb és vonzóbb jobbágyparaszti élet kialakulásának a lehetőségét. A szerződést a következő másfél évszázad alatt többször módosították, de az 1713. évi kontraktus képezte alapját a kalocsai úrbéri viszonyoknak egészen a jobbágyfelszabadításig. 1703-ban a kalocsaiak már bérelték földesuruktól Halom, Csertő, Mégy, Hillye és Drágszél pusztákat, 1725-től Kisülés, Üstelek és Negyven pusztákat, az 1760-as évekre pedig véglegesen megszerezték Erek, Tény, Résztelek, Keserütelek, Csorna, Karácson és Szakmár pusztákat. 1725-ben Csáki Imre érsek elrendelte a kollektív árendálású pusztákon az újraosztásos földközösséget. Ezzel jelentősen megnövekedett a puszták használóinak száma és a megművelt földterület. A nagy távolság és a vízfolyások miatt a városból közvetlenül nem lehetett megművelni a pusztai földeket, ezért a kalocsaiak felépítették pusztai szálláskertjeiket. A pusztabérletekkel Kalocsa osztott településsé vált, de földrajzi, úrbéri és határhatalmi okokból a településmegosztottságnak rendhagyó formája alakult ki, szálláskertjeiket csoportosan építették föl. 1767-ben jelent meg Mária Terézia úrbéri rendelete, melynek munkálatait 1769-1790 között hajtották végre

Kalocsán. A belső határ kicsinysége miatt a bérelt puszták földjét számították be a kalocsai jobbágyok telki illetőségébe, így a puszták igazi kalocsai határrá váltak. A középkori város területének sokszorosára emelkedett Kalocsa határa, mely szigetszerűen körbezárt ordasi, foktői, uszódi és dunaszentbenedeki területeket.

A város közvetlen szomszédságában elterülő mélyfekvésű belső határ jelentős része legelő, kaszáló és hasznavehetetlen vizenyős terület volt. A várost nyugatról és délről veteményes-, kukoricás- és lenes kertek övezték. A város melletti szőlőhegyen, Homokgyörben és a Halomi hegyen természetek szőlőt. A várostól keletre, a kalocsai határ középső övezete volt a puszták és szállások övezete. A vizekkel sűrűn behálózott árvízbiztos, magas göröndökön folyt a kalocsaiak gabonatermesztése. E szigetek legmagasabb pontjain építették föl gazdasági telephelyeiket a szállásokat. Karácson és Csorna pusztá, valamint az Örjeg mocsara és az azt övező legelők képezték a kalocsai határ harmadik övezetét. Ezen külső legelőkön járatták a város heverő jószágát. A gulyákon és méneseken kívül a déli területeken nagy számban legeltettek juhokat is.

A XVIII. század végére a Kígyóson túli legelő szélén is megjelentek a lakóházak, ezzel Kalocsa belterülete túllépte középkori határait. A XIX. században rohamosan növekedett a város lakossága. 1803-ban 7714, 1828-ban 11212, 1860-ban 13948, 1897-ben 18505 fő élt Kalocsán. 1860-ban a belterületen 7219 fő, a szállásokon 6729 fő, míg 1897-ben a belterületen 10248 fő, a szállásokon 8257 fő a lakosok száma. Az 1829. július 11-i tűzvész után 600 holdat hasítottak ki az Eperjes háti legelőből az utcák regulációja céljából. A 600 öles tanyák kiosztásával megkezdődött a mai Eperföld beépítése. A XIX. század közepéig a birtokos jobbágyparasztság a város legnagyobb számú társadalmi rétege. Ők alkották a tanácsot, közülük kerültek ki a város vezetői. Az érseki szolgálatba lépett jobbágyok jelentős vagyont halmozhattak föl, így belőlük vagy utódaikból alakult ki a későbbi vállalkozói réteg. Az egyre szaporodó népességből a XIX. század folyamán rohamosan emelkedett a zsellérek száma. Ennek következtében Kalocsa a XX. századra jelentős számú agrárproletariátussal rendelkező település lett. A XIX. század végén az érseki uradalmak munkaerőbázisát adták és belőlük szerveződött az országot bejáró kubikusok tábora. A törzsökös kalocsai gazdák a XIX. század közepén kiköltöztek a szállásokra, így a városi vezetésben egyre nagyobb teret kaptak az iparosok és az értelmiségiek. A jobbágyság után jelentőségben az iparosok következtek. Az újkori céhek közül 1737-ben a csizmadiákét erősítette meg először Patachich Gábor kalocsai érsek. A céhek 1872-es megszűnésekor 9 cég volt Kalocsán. Az érsekség körüli papság, a káptalan tagjai és az idetelepített iskolák révén jelentős számú értelmiség élt Kalocsán, mely réteg jelentősége újabb iskolák és állami intézmények idetelepítésével egyre fokozódott. Jelentős volt még az érsekséget kiszolgáló házi alkalmazottak száma. Jelentőségük és számuk a XIX. század második felében növekedett meg az allodiális termelés, majd a kapitalizálódó érseki uradalmak megszervezésével.

Az 1810. évi nagy tűzvész után számos család kénytelen volt kiköltözni a szállási épületekbe, bár ekkor még nem volt jellemző a városi ház nélküli szállástartás. Az 1831. évi kolerajárvány nagyszámú halottjára való tekintettel Homokmégyen és Szakmáron temetőhelyet jelöltek ki a szállásokon elhúnytak eltemetésére. Ebben az időben építették föl a szállási iskolákat. A jobbágyfelszabadítás után egyre lazább lett a szállásiak városhoz kötődése, sokan eladták városi lakóházukat. 1868-ban Szakmáron, 1878-ban Homokmégyen önálló egyházközséget hoztak létre. Az önálló közigazgatásért folytatott harc 1884-ben kezdődött. Gajári Ödön városi főjegyző, Rezsnyák János homokmégyi plébános és Szombathy Sándor szakmári plébános voltak az ügy szorgalmazói. Hosszas viták után 1898. január 1-én önálló közigazgatási egységgé váltak Homokmégy központtal a déli, Szakmár központtal az északi szállások. A szállások elszakadásától Kalocsa a további városiasodást remélte.

Az 1848-1849. évi szabadságharcban sok száz kalocsai nemzetőr harcolt. Nádasdy Ferenc érsek és papságának jelentős része is haladó gondolkodású volt. Az úrbéri elkülönítés hosszas pereskedés után 1864-ben fejeződött be, majd 1869-ben tagosították a határban szétszórt birtoktesteket. Ezt az időszakot tekinthetjük a szabadparaszti fejlődés kezdetének. Újabb megrázkódtatást jelentett a szállások 1898. évi elválása után a városi közvagyon megosztásáért indított hosszas per, melyet 1904-ben Kalocsa megnyert. Az 1886. évi XXII. törvénycikk megjelenésével Kalocsa még a mezővárosi jogállását is elvesztette, nagyközséggé alakult. Városi rangját csak 1921. szeptember 27-én kapta vissza. A nagyközséggé alakulás ellenére mint a Kalocsai Sárköz központja, különböző állami hivataloknak adott otthont Kalocsa. Az úriszéket megszüntető 1848. évi törvény járási szolgabíróság, járásbíróság és törvényszék székhelyévé tette. 1874-ben a kalocsai káptalan hiteleshelyi jogkörét megszüntetve közjegyzői hivatalt kapott. Az 1897-ben épített törvényszéki palotában kapott helyet a járási börtön és a telekkönyvi hivatal is. 1852-ben nyitották meg a postahivatalt, melyhez 1887-ben hozzácsatolták a távíróhivatalt. 1917-ben hozták létre a Kalocsai Paprika és Vegykísérleti Állomást. A város ipari fejlődésének legnagyobb akadályai a kapitalizálódó érseki uradalmak voltak, melyek jelentős nagyságú, olcsó munkaerőt igényeltek. Habár az 1843-ban megnyitott foktői majd uszódi, végül az 1915. augusztus 5-én átadott meszesi hajóállomás, valamint az 1882. december 5-én felavatott Kalocsa-Kiskőrös vasúti szárnyvonal jótékonyan hatott a város fejlődésére és kereskedelmére, mégsem alakulhatott ki a kor színvonalának megfelelő ipari bázis. Az egyházi nagybirtok felhalmozódott tőkéjét nem érdekelte az iparosítás. Kalocsa iskolavárossá történő kiépítése mellett tőkéjét mezőgazdasági, vagyonvédelmi, egészségügyi, szociális, kulturális és infrastrukturális beruházásokra fordította.

Az első világháborúban Kalocsa sem vált hadszínterré, de bevonult katonáinak jelentős része elesett a harcokban, az infláció pedig elértéktelenítette a városi alapítványok vagyonát. Várady Árpád érsek a vasútállomás melletti birtokaiból jelentős területet hasított ki, melyen kis házakat épített a hadirokkantak számára - Rokkant-telep -, akik a nekik szervezett háziipari termelésből tartották fenn családjukat. Ugyancsak házhelyet osztott a hadviselteknek a foktői út mellett, megteremtve a Csilás-palé mögötti új városrészt. 1919. március 21-én Kalocsán is megalakult a direktórium. A fokozódó elégtelenség és az egyre nehezedő terhek hatására, valamint a kalocsai intelligencia sugallatára a környező birtokos parasztság kiobbantotta az úgynevezett *gatyásháborút*. Szamuely Tibor különítménye megtorlásként és elrettentés végett 20 kalocsait végeztetett ki. A két világháború között sem telepítettek jelentősebb ipart Kalocsára, így a mezőgazdaságból élő városban fokozottan érződött a gazdasági világválság hatása. A Szent István utcai *Köpködő plac* mindig tele volt munkára váró nincstelennel. A szorító munkanélküliségen segített valamelyest a kalocsai idegenforgalom megszervezése az 1930-as években, mely a szabad női munkaerő egy részét lekötötte. Az érsekség határozta meg a város gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális életét, mély nyomokat hagyva az összes kalocsai társadalmi réteg mentalitásában. A második világháborút ismételen szerencsésen vészeltte át a város. Két kiürítési kísérlet után 1944. október 31-én a déli órákban érték el a szovjet csapatok Kalocsát. Grósz József érsek vezette küldöttség fogadta az újabb megszállókat, így véráldozat és rombolás nélkül épen maradt a város.

Súlyos terheket rótt a városra a világháború, így nehezen szerveződött újjá az élet. Legelsőként a kommunista párt alakult meg. Vezetésével szervezték meg 1944. december 26-án a kalocsai Nemzeti Bizottságot, mely a demokratikus közélet kialakítását tűzte ki céljául. 1945. január 26-án a Nemzeti Parasztpárt, 1945. január 27-én a Szociáldemokrata Párt alakult meg. 1945 januárjában ugyancsak a kommunisták vezetésével kezdték el az érseki birtokok kiosztását, melyet júliusra már be is fejeztek. 1384 kalocsai család kapott összesen 4900 kataszteri hold földet. Az iskolákat 1948-ban, az ipari üzemeket 1949-ben államosították. Az

érseki uradalmakból létrehozták a Kalocsai Állami Gazdaságot. A változások ellenére az állami vezetés mostohán kezelte az érseki székvárost. Továbbra sem fejlesztették iparát, így a munkanélküliek egy része máshol keresett megélhetést. Az 1956-os forradalom idején a kalocsai repülős Vadászrezred ultimátumot adott a szovjet csapatoknak, ezért november 4-én harcokozó csapatok kerítették be a repülőteret. A magyar ezred helyett szovjet helikoptereket telepítettek Kalocsára, akik csak a szovjet csapatok magyarországi kivonulásával egyidőben távoztak. Az 1960-as években következett be a gazdasági élet áttörése. Az ipari fejlesztés során több nagyobb méretű üzemet telepítettek Kalocsára. A beruházások után Kalocsa ipari város lett, foglalkozási lehetőséget nyújtva a város és a környező települések népességének. Az ipar és a mezőgazdaság átalakulása mellett csak lassan indult el az infrastruktúra fejlődése. A Kalocsai Járás székhelyeként közigazgatási, kereskedelmi, oktatási, kulturális, egészségügyi és közlekedési központi szerepet töltött és tölt be. 1990-ben - az Alföldön egyedülállóan - az SZDSZ nyerte a helyhatósági választásokat, e párt soraiból választották meg a város polgármesterét. Ez az időszak az infrastrukturális fejlesztés korszaka, Kalocsa ekkor érte el e területen más városok színvonalát. Az 1994. évi választásokat ugyancsak az SZDSZ nyerte, koalícióban a Kereszténydemokrata Néppárttal. 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban az SZDSZ – MSZP koalíció nyerte meg a választásokat.

Kultúra

A népi és az elit kultúrában egyaránt maradandót alkotott Kalocsa, mely hagyomány eredményezte kulturális intézményeinek nagy számát és szerkezetét. Kalocsa hagyományait ápoló, hagyományörző város.

A város polgárságának, intézményeinek és a kalocsai szállások népi kultúrájának emlékeit a Viski Károly Múzeum őrzi. 1932. június 2-án r. Gábor Lajos kezdeményezésére, Antalffy Sándor polgármester és Dr. Kujáni Ferenc kanonok pártfogásával nyitották meg a városi múzeumot. 1963-ban csatolták a megyei múzeumi szervezethez, mely viszontagságos történetében a megnyugvást és a gyors fejlődés lehetőségét hozta. 1971-ben múzeumi célokra adták át a belvárosi fiúiskolát, mely fokozatosan 1988-ra került teljes egészében az intézmény használatába. A Viski Károly Múzeum a Kalocsai Sárköz tájmúzeuma. Gyűjteményeiben 6292 db természettudományi, 11.423 db régészeti, 436 db történeti, 7.415 db numizmatikai, 7.034 db néprajzi, 245 db képzőművészeti, 7.259 történeti dokumentációs és 1.475 adattári tételt, valamint 31.322 fotónegatívot, diát és 12.921 könyvet őriz. Sok ezerre tehető leltározatlan régészeti és történeti dokumentációs anyaga, melyeknek feldolgozása a lehetőségek függvényében folyamatosan halad. Gyűjteményeit állandó és időszakos kiállításain rendszeresen bemutatja az érdeklődőknek. Gyakran rendeznek kiállítást külföldön is. A múzeum egyik legféltettebb kincse a Tóth Mike-féle ásványgyűjtemény. A jezsuiták vezetése alatt álló gimnáziumban az egyre gyarapodó ásvány- és kőzettár kinőtte szertárát, ezért az 1906-ban átadott új épületszárny első emeletére költöztették azt. 1908-ban a tudós mineralógus Tóth Mike új szekrényosorokba kiállítva rendszerezte a gyűjteményt. 1949-ben a soproni és a veszprémi egyetemre szerették volna elszállítani, de Dr. Simon Emil gimnáziumigazgató közbenjárására Ortutay Gyula miniszter a megszervezendő kalocsai múzeum tulajdonába adta. A gyűjteményt csak 1980-ban sikerült elhelyezni a múzeum 1971-ben kapott épületében, ahol 1981. április 12-én nyitották meg a látogatók számára. A kalocsai éremgyűjtemény szintén a jezsuita gimnáziumból került a múzeum tulajdonába. Az államosítás után körútra vitt gyűjtemény az aranypénzek kiemelése után érkezett vissza Kalocsára. A múzeum különösen büszke néprajzi textil gyűjteményére, melynek darabjai a kalocsai szállások népművészetének gyönyörű reprezentánsai. A múzeum a Kalocsai Sárköz tudományos központja. Időszakonként tudományos konferenciákat rendez, rendszeresen végez közművelődési feladatokat. Rendszeresen ad ki könyveket a Kalocsai Múzeumi

Értekezések, a Kalocsai Múzeumi Közlemények és a Kalocsai Múzeumi Kiskönyvtár című sorozataiban.

A megyei fönntartású Viski Károly Múzeum mellett a Képzőművészeti Gyűjtemény, a Schöffler Múzeum és a Népművészeti ház a város tulajdona. A Mezőgazdasági Múzeum tárgyaiból Paprikamúzeumot rendeztek be a Huber ház padlásán.

Kalocsa különleges látványossága és kultúrtörténeti emléke a Főszékesegyházi Könyvtár. A török háborúk idején szétszóródott középkori kalocsai könyvtárnak csak néhány darabja maradt meg különböző gyűjteményekben. A humanista műveltségű Handó György, Váradi Péter és Geréb László érsekek könyvtáraiból egy darab sem található ma Kalocsán. A török elleni fölszabadító háborúk után az érsekek és a káptalani tagok gyűjteményeiből új könyvtár alakult. A könyveket a Főszékesegyházban a káptalani levéltár mellett helyezték el. 1752-ben 287, 1776-ban 1075 művet írtak össze a katalógusokban. Patachich Ádám 1782-ben egyesítette a káptalani könyvtárat a 19.000 kötetet tartalmazó *Bibliotheca Patachichianával*. A könyveket az érseki palotában 1780-ban elkészült olasz barokk stílusú könyvtárteremben helyezte el. Utódja Kollonitz László 23.000 kötettel gyarapította a Főszékesegyházi Könyvtár gyűjteményét. Kollonitz érseksége alatt Katona István történetíró volt a könyvtárprefektus, kinek szaktudása meglátszik a gyűjtemény összetételén. A XIX-XX. században lelassult a könyvtár gyarapodása. Művelődés- és tudománytörténeti értékét napjainkban is a két XVIII. századi érsek gyűjteménye képezi. Grósz József érsek bátor helytállásának köszönhetően elkerülte az államosítást. A könyvvállomány 70 %-a latin nyelvű, jelentős a magyar és a német, de a világ szinte összes nyelve reprezentálja magát. A 140.000 kötetes könyvtár állományából 818 db a pergamen és papír kézirat, közöttük 60 db a kódex, 508 db az ősnymtatvány, 3065 db az antikva és 722 kötet a térkép és atlasz.

Különlegesen gazdag tudományos értéket képvisel a Kalocsai Érseki Levéltár, a Kalocsai Káptalani Levéltár és az Érseki Gazdasági Levéltár iratanyaga.

A város közművelődési alapellátását a Művelődési Ház látja el. Városi Közművelődési Intézmények néven hozzá tartozik a képzőművészeti gyűjtemény és a televízió is.

A Nagy Lajos Városi Könyvtárat 1950-ben a bajai körzeti könyvtár letéti könyvtáraként hozták létre. 1953. január 1-től járási könyvtárként működött. Az egykori főszolgabírói palotából 1963. április 13-án költözött át a második világháború óta üresen álló zsinagógából átalakított könyvtárpületbe. A járási megszűnése óta városi könyvtárként működik. Az állomány gyarapodásával az 1963-ban még tágas épület egyre szűkebb lett. 1977-ben az újonnan kialakított Művelődési Központ és Ifjúsági Ház második emeletére költözött a gyermekkönyvtár, mellette új részlegként alakult a zenei gyűjtemény. 1991-ben az olvasóterem is a Művelődési Központba került. A könyvtár számítógépesítése 1989-ben kezdődött. 2006-tól a Tomori Pál Főiskola könyvtára.

Több rendszeresen megszervezett kulturális programmal büszkélkedhet Kalocsa. Nemzetközi hírű rendezvénye az 1968 óta három évente megrendezett Duna-menti Folklórfesztivál. A minden év szeptemberében megrendezett Kalocsai Paprika Napok 1994-ben térségi rendezvényre terebélyesedett. 1993 júniusában szervezték meg először a kalocsai kórház gyermekosztályát támogató, évente visszatérő Kék Madár Fesztivált.

1991-ben a németországi Kirchheim unter Teck, 1992-ben a dániai Karup városával épített ki Kalocsa testvérvárosi kapcsolatokat.

Kalocsán számtalan művész él és alkot. Legnevesebb festőművésze Vinczellér Imre. Kalocsai és budapesti műtermében festett képei a századelő polgári életének hangulatát tükrözik. Rendszeres kiállítója bel- és külföldi galériáknak. Dániel Gézáne fetményeivel, Szébenyi Béla és Farkas Tibor szobraival hívja fel magára a figyelmet. Több író- és pingálóasszony kapta meg a népi iparművész és a népművészet mestere címet.

Az 1989-es társadalmi változások után Kalocsán is megalakultak a pártok, melyek sikeresen vettek részt az 1990. évi első szabad választásokon. A kalocsai társadalom életét számtalan civil szerveződés - egyesületek és alapítványok - szövi át. A szülők és a nevelők összefogásával minden iskolában alapítvány alakult az oktató nevelő munka és az iskola fejlesztésének támogatására. A Kalocsáért Alapítvány kivételével a civil szervezetek különböző szakfeladatok ellátására specializálódtak: Vagyonvédelmi Alapítvány, Kalocsa Népművészetéért Alapítvány, Kék Madár Alapítvány, Egészségmegőrzési Közalapítvány, Kalocsai Mozgáskorlátozottak Egyesülete, Kalocsavidéki Gazdakör, Országos Fűszerpaprika Terméktanács Egyesület, Katona István Társaság, Kalocsai Városvédő Egyesület, KELE Természetvédő Egyesület, Kalocsai Múzeumbarátok Köre.

A tömegkommunikációs eszközök közül a nyomtatott sajtó éledt először újjá. 1989. november 25-én jelent meg a Kalocsai Néplap - az 1944-ben megszűnt lap utódjának tekintve magát - első száma. A helyi rádió 1994. július 19-én szólalt meg először a 100 MHz-es URH hullámhosszon. 1990-ben hozták létre a kábeltelevíziós hálózatot, majd 1995. december 22-én sugárzó TV-t alapított a város.

Vallási élet

Az 1930-as népszámlálás idején a római katolikusok aránya 92,73 % volt Kalocsán. Utánuk a legnagyobb a 484 fős izraelita közösség, a népesség 4,07 %-a. Mellettük 277 református, 75 evangélikus, 21 görögkatolikus, 6 görög keleti vallású élt Kalocsán. Zsidó közössége a második világháború viszontagságai alatt felszámolódott, zsinagógájukat könyvtárrá alakították át. Az 1960-as évektől a környező református településekről is sokan beköltöztek, így jelentősen földuzzadt református felekezete.

A város vallási életét nagymértékben meghatározza az a tény, hogy Kalocsa érseki székhely. A vallási hagyományok jelentős mértékben éreztetik hatásukat, a népesség lojális az római katolikus egyházzal kapcsolatban. 1993. május 30-tól a Kalocsai Főegyházmegyéhez kapcsolták Bács-kiskun megye egész területét. A jelentősen megnövekedett, 8400 km²-es terület 588000 fős népességének 74 %-a római katolikus - az egyházi adatok szerint. A 124 plébániát 10 esperességbe és 4 főesperességbe szervezték. A kalocsa-kecskeméti érsek suffragáneusa a szeged-csanádi- és a pécsi megyés püspök. A főegyházmegyében kevés a főlentelt pap, a meglévők átlagéletkora magas.

Kalocsa a központja a Főegyházmegyei Hatóságnak és a Főegyházmegyei Hivatalnak. A Főszékesegyházi káptalant a nagyprépost és kilenc kanonok alkotja. 1989-ben tértek vissza a jezsuiták Kalocsára, akik néhány évi itt tartózkodás után, az egyházi támogatás hiányában Miskolcra költöztek. Ugyan ebben az évben telepedtek vissza a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek, akik 1997-ben kezdték felépíteni új épületegyüttesüket.

Kalocsán három plébániát szerveztek. Kalocsa-Belváros plébániáját 1702-ben alapították, anyakönyveit 1720-tól vezetik rendszeresen. Plébániatemploma az 1735-1754 között épített, Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt Főszékesegyház. Búcsúját augusztus 15-én tartja. Misézési helye a temetőkápolna. Templomigazgatóságként hozzá tartozik a Szent István (Jezsuita) templom és a Szent József (Zárda) templom. Titulusaik mellett a Szent István templom Jézus szíve ünnepén is búcsút tart, melyet Kalocsa vonzáskörzete szentbúcsúként tisztel. Misézési helyeik a kórház, a fegyház és a Zárdakápolna.

1921-ben adminisztratívát szerveztek Eperfeldön, melynek anyakönyvezése 1922-ben kezdődött. 1933-ban szentelték föl a Szent Imre templomot és a plébániát.

1938-ban szervezték Szőlőhegyen a Szent Péter plébániát, melynek anyakönyveit 1939-től vezetik. Filiája a Szentolvasó Királynéja tiszteletére szentelt, 1885-ben épített negyvenszállási plébánia.

Lelkészt és imaházat tartanak fenn a reformátusok. Egyre nagyobb teret nyernek a különböző szektákhoz tartozók, akik közül a Hit gyülekezet rendelkezik imaházzal.

Gazdasági élet

Határa 1995-ben 5318 ha, ebből 3547 ha szántó, 60 ha kert, 6 ha szőlő, 8 ha gyümölcs, 236 ha gyeplő, 40 ha erdő, 14 ha nádas. Kalocsa a XVIII-XIX. században jelentős számú iparossal, kevés ipari üzemmel rendelkező, gabonatermesztésből és állattenyésztésből élő település volt. A szállások XIX. század végi elszakadásáig a gazdasági telephelyeket a távoli tartozéktelepüléseken építették föl a kalocsaiak. Gazdálkodásukat és életmódjukat ez a megosztottság jellemezte. 1851-ben Kalocsa területének mindössze 48 %-a volt szántó, mely a Pestmegyei Sárközi Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat (1872), majd a Pestmegyei Dunavölgyi Leccsapoló- és Öntöző Társulat (1909) tevékenységének eredményeként 76 %-ra emelkedett 1926-ra. Jelenleg a terület 67 %-a szántó. A csökkenés a város belterülete növekedésének és az ipari negyedek kialakításának köszönhető. A város talaja a gabonafélék termesztésére a legalkalmasabb, így hagyományosan legfontosabb terménye a búza és a kukorica. A XIX. század utolsó harmadáig különösen jelentős volt kender és főleg lentermesztése. Konyhakerti veteményei közül a mák, bab, borsó és a hagyma emelkedtek ki. A kedvező talajadottságok következtében az 1920-as évekre nagyarányú lett fűszerpaprika termesztése. Szőlőterülete kevés volt, egy részét a filoxéra elpusztította, de sokan birtokoltak Kecelen szőlőskerteket. Kalocsa népessége szerette a gyümölcsöt, a gyümölcsfákat mégsem értékelte. A XX. század elején a városban megnyílt Kirschner-féle faiskola kezdte sikerrel fejleszteni a gyümölcstermesztést. Hatalmas kiterjedésű legelőin nagy számban tartott a város lovat, szarvasmarhát és juhot. Fényes Elek 1842-ben külön megemlíti a Kalocsa környéki magyar sertést. A szállások elszakadása és a belvízlevezetés után jelentősen visszaesett az állattenyésztés, a juhászat teljesen megszűnt. A XX. században már csak az érseki uradalomnak volt jelentősebb állattenyésztése. A XX. század első felében a Kalocsai Érsekség és a Kalocsai Főkáptalan birtokolta a földterület 47 %-át. A földbirtokok számának 49 %-a 1 kh alatt, 43 %-a 1-5 kh, 8 %-a 5-50 kh között volt (1935). A második világháborút követő politikai változások során 1384 kalocsai család kapott földet az érseki és a káptalani uradalmak, valamint a város birtokaiból. 1950. augusztus 20-án 15 család, 300 kataszterihold területen alakította meg az Iszkra Mezőgazdasági Termelőszövetkezetet. 1961-ben egyesült az 1960-ban alakult, 750 holdas Új Élet Termelőszövetkezettel, így területe 4000 kataszteriholdra emelkedett. Legfontosabb termesztett növényei a búza, kukorica, árpa, zab, szalastakarmány és a napraforgó. Jelentős területen termesztették a közel 20 féle zöldségféléket. Területének ötödét locsolhatta. Az 1970-es évekre állatállományukat - szarvasmarha, sertés, juh, ló - korszerű istállóban helyezték el. A kárpótlási törvény elfogadása után átalakította szervezetét a szövetkezet. 1967. szeptember 14-én kalocsai központtal alakította meg 57 termelőszövetkezet a Dunamenti és Kiskunsági Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Szövetségét, mely célul tűzte ki az öntözés fejlesztését, a belvízproblémák megoldását, a hagyományos termelési ágak fejlesztését és az áruforgalom szervezését. A fűszerpaprika termelésében a termelői érdekeket képviselte, kialakította a majoranna és egyéb fűszernövények közvetlen exportját. A mezőgazdaság állami szektorát a Kalocsai Állami Gazdaság képviselte. 1962. február 1-én alapították 7788 kataszterihold területen, 700 dolgozóval. Jogelődje az 1949-ben alakított Mezőgazdasági Technikum Tangazdasága és a Kalocsai Kísérleti Állomás, valamint az 1950. január 1-én alakított Szakmári Állami Gazdaság volt. A teljes gépesítésre törekedett a gazdaság, így legfontosabb terményei a búza, kukorica, szalastakarmány, káposztarepce és a napraforgó voltak. A cukorrépa és a fűszerpaprika termesztését megszüntette. Az 1950-es évek közepén 48 kataszterihold almást telepítettek, területének harmadát locsolhatta. A kalocsai és a szakmári kerületben is jelentős

volt szarvasmarha és sertésstenyésztése. A kárpótlási törvény megjelenése után magántőke vásárolta meg, majd fölszámolták a gazdaságot.

Kalocsa középkori iparáról nem maradtak fenn adataink, de valószínűsíthetjük, hogy fejlett kézművesiparral rendelkezett a vásártartási joggal felruházott, a földesúri vár szomszédságában fölépült város. A török elleni fölszabadító háborúk után kötött első kontraktusában (1713. január 15.) Csáki Imre érsek kötelezte a várost kalmárok és mester emberek telepítésére, valamint heti vásárok tartására. Röviddel azután, 1737-ben hagyta jóvá Patachich Gábor érsek a már létező csizmadia céh szabályzatát. 1741-ben a szabók, 1744-ben a takácsok, 1754-ben a szíjgyártók, 1766-ban az egyesült szabó és szűrszabó, 1773-ban a csizmadiák második céhszabályát erősítette meg Mária Terézia. 1812-ben az egyesült szűcs és szíjgyártó, 1817-ben az egyesült fazekas és korsós, 1819-ben az egyesült kovács, lakatos, pintér, asztalos és bognár, valamint a kéményseprő céh leveleit adta ki I. Ferenc király. A legnépesebb iparos réteg a takácsok és a fazekasok, korsósok voltak. 1851-ben 357 céhbeli mester élt Kalocsán, a vármegyében ezzel a számmal a negyedik helyen állt. A céhek 1872-es törvényi megszüntetése után Kalocsa mesterei és segédei ipartársulatba, majd 1885-től ipartestületbe tömörültek, de ez a szerveződés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Kalocsa gyáriparának kialakulását több tényező akadályozta a XIX. század közepén. Hiányzott a nyersanyag, a gyakorta árvíz járta területen kiépítetlenek voltak a közlekedési útvonalak, hiányzott a tőke és az akarat. A város önkormányzata nem ismerte föl a kor lehetőségeit, a tőkeerős érsekség pedig veszélyesnek minősítette a gyáripar kialakulásával párhuzamosan jelentkező, vallásellenes eszméket hirdető liberalizmust. Ennek ellensúlyozására a lelki nevelésre helyezték a hangsúlyt, így a Kunsz József érsek által 1863-ra összehívott tartományi zsinat határozata értelmében az oktató-nevelő intézetek létrehozására helyezték a hangsúlyt. E zsinat határozatának következetes végrehajtása tette Kalocsát iskolavárossá, s egyben meghiúsította a város iparosítását. Dr. Brandtner György kalocsai főjegyző (1885-1900) villany-, konzerv-, vaj- és gőztéglagyárat, valamint tejszövetkezetet tervezett Kalocsára. Az egyházi birtokot nem tudta megnyerni terveinek, ezért a Közgazdasági Bank tőkéje csak a villanygyár felépítésére volt fedezet. Kalocsa gyáripara jelentéktelen előzmények után csak a XX. század elején kezdett kifejlődni. Legfontosabb üzemei voltak a XX. század első felében a sörház (1810-1917), temetkezési vállalkozás (Schnábel József 1873-1949), szikvízgyár (1889-1949), mértékhitelítő üzem (1889-1945), ecetgyár (Spitzer József 1896-1944), foktői úti téglagyár (Modor Péter 1897-1908), miskei úti cementgyár (Modor Péter 1904-1949, 1911-től Herrmann Jánosé), villanygyár (1899-1929, 1920-ig jéggyárral), vágóhid (1926-1960), Bagó Soós Gergely hengermalma (1904-1950), rózsafűzérnyár (Tantos Ferenc 1905-1949), sörraktár (1915-1949), a környék legnagyobb gabonaörlő malma a Margit malom (1908-1949), paprikamalom (1917-1944). A magánvállalatok mellett két jelentősebb szövetkezet volt. Az 1904-ben alakult Kalocsa és Vidéke Földművelők és Iparosok Egyesülete agyagipari, méhészeti, kosárfonó, harisnyakötő, bútorigipari és kisebb gazdasági eszközöket termeltetett, a Kalocsai Földmunkások Vállalkozó Szövetkezete (1923-1939) a legszegényebb réteg érdekeit védte. A második világháborút követően az említett vállalkozások államosításával és a kisiparosok szövetkezetekbe, állami vállalatokba kényszerítésével alakították ki Kalocsa szocialista iparát.

1949. január 31-én államosították a paprikafeldolgozás kalocsai, miskei, sükösdői, fajszi, bogyiszlói és dunapataji telephelyeit, létrehozva a Kalocsai Fűszerpaprika Nemzeti vállalatot. 1954. június 30-án alakult át Kalocsa vidéki Fűszerpaprika- és Konzervipari Vállalat néven. 1958-1959-ben megszüntették a különböző helységekből 70 kőpárt, s Kalocsán központosítva hengerszékes malmot építettek. 1962. április 1-én hozzácsatolták a kiskőrösi konzervüzemet. Ezzel együtt téstágyártással, savanyúság-, főzelék- és gyümölcskonzerválással, szárítmányokkal bővült profilja. A létező telephelyek fejlesztése mellett a dunántúli Faddon alakított ki szárítóüzemet.

1949 februárjában államosították a Duna-Tisza-közi Gazdák Tejszövetkezetét, melyből több szervezeti átalakulás után 1963. július 1-én alakult meg a Budapest és Vidéke Tejipari Vállalat Kalocsai Üzeme.

1950. július 1-én a pékségek államosításával a városi tanács alapította meg a Kalocsa és Vidéke Sütőipari Vállalatot. 1953-ban a Kalocsai-, 1959-ben a Dunavecsei- és a Kiskőrösi Járás sütőüzemeit vette át. Kenyér, péksütemény, zsemlemorzsa, kétszersült, száraztészta, ropogós, stb. gyártása mellett szakbolthálózatot épített ki.

A régi vágóhíd helyére 1960-ban telepítették az Építőgépgyártó Vállalat I. számú Gyár Kalocsai Telepét, mely építőipari kisgépeket, vibrátorokat és alkatrészeket gyártott. A privatizáció után a vállalat megszűnt.

1958 őszén a Fémtömegcikkipari Vállalat - mely 1961. július 1-én önállósodott - kezdte meg a csillárok és a háztartási gépek gyártását. 1964. január 1-én fénycsőalmatúra gyártását és egyik telephelyét átadta az Elektromos Készülékek és Anyagok Gyárának, amely 1966. március 2-án kezdte meg a belsőtéri és külsőtéri lámpatestek szalagrendszerű termelését.

1960-ban szervezték, majd 1964. április 1-én önállósodott a Bács-Kiskun megyei Műanyag és Gumifeldolgozó Vállalat. A kalocsai telep hőre lágyuló és keményedő műanyagokat, 1970-től üvegszálvázás poliésztereket is, a dunapataji telep pedig keménygumi alapanyagú cikkeket állított elő.

A kalocsai nyomda 1952. március 27-én a Bács-Kiskun megyei Nyomda Vállalat egyik telepe lett.

A kecskeméti Vegyesipari Vállalat 1957-ben szervezett bedolgozóközpontja 1961. július 1-én Bács-Kiskun megyei Textilfeldolgozó Vállalat néven önállósodott. Széles profiljába tartozott az alsó- és felsőruházat, az ágynemű és a munkaruha egyaránt. A vállalat Kiskőrösön és Szabadszálláson is telepeket tartott fenn.

1951. július 1-én 11 fő alapította a Kalocsai Asztalos és Építőipari Kisipari Termelőszövetkezetet. Az asztalos, kárpitós, üveges, kőműves, szobafestő-mázoló szakmák mellé 1963. március 1-én hozzácsatolták a gyengén működő cipész-, szabó-, fodrász- és vegyesszövetkezeteket.

Géplakatos, épületlakatos, vízvezetékszerelő, villanyszerelő, kerékpár-, motorkerékpár-, gépkocsi- és gumijavító kisipari műhelyekből alakították 1952-ben a Kalocsai Vas és Fémpipari Kisipari Termelőszövetkezetet. A szövetkezet szétszórtságát 1968. január 1-én szüntették meg a Martinovics utcai telephely megvásárlásával. A különféle lajkossági szolgáltatások mellett füstcsöveket, lemezszekrényeket és vaskapukat gyártottak.

1952. augusztus 7-én 59 tag alapította a Kalocsai Népművészeti és Háziipari termelőszövetkezetet. Alapításkori profiljaiból csak a hímzett kézimunka gyártása maradt meg, melyet népművészeti előnyomással és előhímzéssel, valamint hímzett konfekcióval bővített. A szövetkezet háziipari jellegénél fogva bedolgozórendszerre épített, így például 1969-ben 1351 dolgozójának 97 %-a bedolgozó volt.

A Kalocsai Sárköz kereskedelmi központjaként már a középkorban is vásártartási joggal rendelkezett. Újkori vásárait 1720-ban kapta a királytól, nevezetesen a Mátyás napit, a Nagyasszony napit és az András napit, melyeket 1731-ben az úrnapi vásár engedélyezésével egészítették ki. Első kereskedői görögök voltak, az első zsidó kereskedő az 1780-as években telepedett le Kalocsán. 1787-ben a földesúr vásártartási jogát az úriszék a városnak ítélte. Messze földön híresek voltak Kalocsa állatvásárai. Heti vásárainak a szerdát és a szombatot jelölték ki. A kalocsai piacon értékesítették a híres fajszi paprikát. A XIX. század második felében kiépülő főutcán nagy kereskedések nyíltak. 1912-ben a 92 kereskedő nagyobb része betelepült volt, a kisebbik hányad született Kalocsán. A kereskedők közül legnagyobb számban paprika kereskedelemmel foglalkoztak. A paprika termesztése és földolgozása a

környező településekben koncentráldott, de kereskedelmének központja Kalocsa lett. E szerepkörnek köszönhetően lett *kalocsai paprika* az elnevezése a Kalocsa környékén termesztett fűszernek. A legelső életképesnek bizonyult szövetkezetek egyike volt az 1919. november 9-én alakult Kalocsai Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet. 1200 aláíró jegyzett 6657 üzletrészt 366.135 korona értékben. December 29-én kezdték az árusítást a városháza épületében a volt Karácsonyi féle üzlethelyiségben. 1921. december 4-én a MOVE közgyűlése kimondta fogyasztási szövetkezetének egyesülését a Hangyával. A MOVE boltba költözött a Hangya vasosztálya és irodája, a fűszerüzlet maradt a városháza épületében. 1937-ben nyílt meg a Hangya ruházati boltja. A második világháborút követően 1945. október 21-én alakult meg a Kalocsai Földművesszövetkezet. 1948-ban a városi üzleteket át kellett adnia az állami kereskedelemnek, melynek forgalmi kihatásait csak az 1970-es évekre sikerült kihevernie. A környező települések földművesszövetkezeteinek csatlakozásával 1963. január 26-án alakult meg a Kalocsa és Vidéke Körzeti Földművesszövetkezet. 1947-ben nyilvántartott 5 egysége 1970-ig 124-re emelkedett, melyből 59 a kiskereskedelmi, 36 a vendéglátóipari, 19 a felvásárlási és 10 az ipari, szolgáltatási egység.

Öregcsertő

Öregcsertő Kalocsától keletre, az Örjeg mocsara mellett, a Kalocsai Sárköz vízerekkel szabdalt, magas árterén fekszik.

Közlekedési szempontból jó helyen fekszik, kelet-nyugati irányú főutcáján halad keresztül a kalocsa-kiskőrösi országút. Kalocsától 11,5, Kiskőröstől 20,5 kilométernyire van. Naponta számtalan buszjárat köti össze Kalocsával. Öregcsertőn halad keresztül a kalocsa-kiskőrösi vasúti szárnyvonal.

Az ármentesítések előtt határát gyakran öntötte el a Duna vize. Területének legnagyobb része jó minőségű, humuszban gazdag fekete agyag. Határa 4306 ha, ebből 2621 ha szántó, 1204 ha gyepek, 63 ha erdő és 4 ha nádas (1995). Ásványi kincse nincs.

2004-ben befejeződött a régészeti topográfiájának összeállítása.

IV. Béla 1239-ben Csertő apátsági lovas csősz (hírvivő) a szekszárdi monostor szabad jobbágyai közé emelte Halom és Iván falvakban lakó rokonaival együtt. Kötelességük volt a király seregében páncélosan szolgálni és az apát követségében részt venni. Részükre a Halom és Iván falvak közötti területet hasítják ki az apátság birtokaiból, melyen létrejött az 1415-ben először említett Csertőháza. Neve a *cserfaerdő* és az alsó rész jelentésű *tő* főnevekből származik. A régi, nagy jelentésű *Öreg-* előtag a szomszédos Kiscsertőtől való megkülönböztetésre szolgál.

A török megszállás alatt a szegedi szandzsák kalocsai náhijé-jébe szervezték Csertőházát. 1553-ban 27 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 15 fejadófizetőt írtak össze a török defterekben. Jelenlegi közigazgatási területéhez tartozik Csorna, melyben 1553-ban 27 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 25 fejadófizetőt írtak össze. Az 1560. évi defterben Dervis bég, a szegedi szandzsákbég hász-birtokaként említették. A 16. század legfontosabb terményei a búza, kétszeres, lencse és a lenmag. Csertőn termeltek még hagymát, fokhagymát és babot. Adót fizettek még a juhokért, a sertésekért és a méhkasokért. Csertőnek hordóilletéke is volt. Ebben az időben Csertőháza birtokolta még Alsó Malomér, Kötöny, Szentdemeter, és Vadkert pusztákat, Csorna pedig Ács, Csábor, Kiskőrös és Szentimre pusztákat. Ferdinánd király 1564. január 1-én Hartay Bálint és Pelyny Gábor egri tiszteknek adományozta Csornát, amely jelzi a magyar közigazgatás jelenlétét a török megszállás alatti területeken is.

A török elleni főlsszabadító háborúk alatt elnéptelenedett a vidék. A török kiűzése után, 1703-tól földesuruktól a kalocsai érsektől bérelték a kalocsaiak Csertő pusztát, 1730-tól Csorna pusztát is. Mária Terézia úrbérrendezésekor a Kalocsai határ kicsinysége miatt a bérelt

puszták területét számították be a jobbágyok telki illetőségébe, így a mai Csertő is igazi kalocsai határrá vált. 1814-ben Öregcsertőnek 201, Kiscsertőnek 69, 1911-ben Öregcsertőnek 1043, Kiscsertőnek 453 lakója volt. A 19. század közepétől, különösen a jobbágyfelszabadítás után egyre lazább lett a kalocsai puszták városhoz kötődése, ezért 1898. január 1-én elszakadtak Kalocsától. Öreg- és Kiscsertő Homokmégy közigazgatási egységéhez tartozott. 1915-ben vált önállóvá Öregcsertő, majd 1922-ben Kiscsertő szakadt el Homokmégytől és egyesült Öregcsertővel. Szent György vértanú tiszteletére 1894-ben szenteltek templomot Öregcsertőn. Plébániája 1919-ben alakult, de csak 1927-ben vált el Homokmégytől, anyakönyveit 1920-tól vezetik. Kiscsertőn 1904-ben építettek kápolnát a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.

A 20. század első felében nem volt nagybirtok a községben. A földbirtokok számának 14 %-a 1 kh alatt, 45 %-a 1-5 kh és 38 %-a 5-50 kh között volt (1935).

Öregcsertő június 10-e utáni vasárnap, Kiscsertő október második vasárnapján tartja búcsúját.

Külterületi lakott helye nincs, de belterületéhez tartozik a külön álló Csorna pusztája. Lakosságának 99,3 %-a római katolikus (1930). Akkori 1626 fős népességéből 8 volt református és 2 zsidó.

Az Öregcsertő gabonatermesztő község, a 20. század elején is a búza, tavaszi árpa és a kukorica volt a legfontosabb terméke. Szarvasmarhát, lovat és libát tenyésztettek nagy mennyiségben. 1957-ben Kiscsertőn megalakult az Új élet-, Csorna pusztán pedig a Kossuth termelősövetkezet. 1963-ban egyesültek az 1960-ban alakult öregcsertői Petőfi termelősövetkezettel, mely a környéken egyedülállóan, napjainkban is tevékenykedik.

1946-ban megalakult a Földművelés-szövetkezet, mely Öregcsertő és Vidéke Szövetkezet néven 1953-ban egyesült a homokmégyivel, végül 1955-ben a kalocsaival.

Szakmár

Szakmár község Kalocsától keletre, vízerekkel szabdalts magasságú területen, a Kalocsai Sárköz északi peremén fekszik.

Kalocsától 11,5, Dunapatajtól 14, a Szelidi-tótól 9 kilométernyire van. Naponta számtalan buszjárat köti össze Kalocsával, valamint nyári időszakban a Szelidi-tóval. Legközelebbi vasútállomása Kalocsa.

Az ármentesítések előtt határát gyakran öntötte el a Duna vize. Területének legnagyobb része jó minőségű, humuszban gazdag fekete agyag. Határa 7464 ha, ebből 4043 ha szántó, 8 ha kert, 2 ha gyümölcs, 1959 ha gyepek, 68 ha erdő, 37 ha nádas és 332 ha halastó (1995). Ásványi kincse nincs.

1975-1978 között Kisüllésen az őskori Körös-kultúra telepét tárták föl számtalan értékes és különleges lelettel. Ugyan itt késő vaskori és szarmata leletek is előkerültek. 2004-ben megkezdődött régészeti topográfiájának összeállítása.

1299-ben szerepelt neve először, amikor a szekszárdi apátság a szakmári Szűz Mária egyház melletti telkét a bátyai egyházi jobbágyainak adta. 1360-ban Karácsondi Vyda és Csornai Imre elfoglalt az apáttól szakmári részeket, ezért az apát I. Béla 1061. évi szekszárdi alapító és birtokösszeíró levelével bizonyította, hogy Szakmár egészében az apátságot illeti. Az oklevél ugyan nem említette Szakmár nevét, de a falu területe benne foglaltatott a számos falut felölelő halomi uradalomban. Mai területéhez tartozott még az Árpád-korban Arka, Hamussád(?), Csaur és Pálfölde. Neve a *Szatmár* személynévből keletkezett, melynek valószínűleg alapja lehet az elad, kereskedik jelentésű török *sat* ige. A 15. században a szekszárdi apátság nemes jobbágyai laktak. Kiterjedt közigazgatási területén belül az

középkorban több ma is meglévő falu volt, így Erek (1483), Gombolyag (1422) és Tény (1487). Mai területéhez tartozott még a 15. században Karácson, Malom-ér és Szentkirály.

A török megszállás alatt a szegedi szandzsák kalocsai náhijé-jébe szervezték, de a tőle északra fekvő mai szállások a solti náhijében voltak. Mai területén volt Szakmár, Bikátor, Csősz, Erek, Gombolak (Gombolyag), Hanik, Karácson, Malomér és Tén. Szakmáron 1553-ban 22 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 19 fejadófizetőt, Ereken 1553-ban 23 fejadófizetőt és egy bírót, 1590-ben 16 fejadófizetőt, Tényen 1553-ban 18 fejadófizetőt és egy bírót 1582-ben 9 fejadófizetőt írtak össze a török defterekben. Gombolyag Hanyik pusztája volt. Az 1560. évi defterben Szakmár Dervis bég, a szegedi szandzsákbég hász-birtoka, Erek szultáni hász birtok, Tény pedig a tömörkényi párkány janicsár csapattestének timár-birtoka. A 16. század legfontosabb terményei a búza, kétszeres, lencse, borsó, lenmag, hagyma és fokhagyma. Jelentős volt a méhészet és a sertésenyésztés. Szakmáron és Ereken kiemelkedett a juhtenyésztés. Bosztánkert után csak Ereken és Tényen, hordóért csak Ereken fizettek adót. A környéken egyedülállóan a tényiek fizettek a nád után tizedet. Ebben az időben Szakmár birtokolta Ács és Östelek pusztákat, Tény Ács és Kiskörös, Erek pedig Ács pusztákat. Forgách Zsigmond nádor 1618-ban Béki Mátyásnak adományozta Szakmárt, Ereket, Tényt és Csősz, amely jelzi a magyar közigazgatás jelenlétét a török megszállás alatti területeken is. Az 1548. évi összeírás Szakmárt és Csősz a templomos helyek között említette.

A török elleni fölszabadító háborúk alatt elnéptelenedett a vidék. A török kiűzése után, 1703-tól földesuruktól a kalocsai érsektől bérelték a kalocsaiak Mégy, Halom, Hillye Csertő és Drágszél pusztákat. Pataj, Uszód és Kara bérelte a későbbi szakmári területeket. 1725-ben új bérelt pusztaként került Kisülés a kalocsaiak birtokába, mely jelzi az északi terjeszkedés szándékát. 1761-re véglegesen megszerezték Szakmár, Erek, Tény, Résztelek, Keserütelek, Csorna és Karácson pusztákat, s ezzel Kalocsa kezébe került a város szomszédságában lévő összes bérelhető puszták. Mária Terézia úrbérrendezésekor a Kalocsai határ kicsinysege miatt a bérelt puszták területét számították be a jobbágyok telki illetőségébe, így a mai Szakmár is igazi kalocsai határrá vált. A szállások a kalocsaiak gazdasági telephelyei, tartozéktelepülései lettek. 1814-ben Szakmárnak 109, Alsóereknek 18, Felsőereknek 22, Gombolyagnak 27, Kisülésnek 34, Öreg- és Kisténynek 44, 1911-ben Szakmárnak 916, Alsóereknek 178, Felsőereknek 381, Gombolyagnak 246, Kisülésnek 232, Öregténynek 310, Kisténynek 60 lakója volt. A 19. század közepétől, különösen a jobbágyfelszabadítás után egyre lazább lett a kalocsai puszták városhoz kötődése. Plébániáját 1868-ban alapították, anyakönyveit 1868. decemberétől vezetik. Templomát 1831-ben szentelték Szűz Mária látogatása tiszteletére. A templomot 1877-ben megnagyobbították, majd 1914-ben belsejét kifestették. 1939-ben renoválták, s a környéken egyedülállóan, harangjátékú órával látták el tornyát. Hosszas előkészítés után 1898. január 1-én elszakadtak Kalocsától a szállások. Az északi szállások csoportjának Szakmár lett a központja. 1899-ben a kalocsai Malomér pusztát, 1913-ban a dunaszentbenedeki Szakmár pusztát, valamint a kalocsai Csornát és Gyarmatsziget pusztákat csatolták a községhez. 1986-ban Keserütelek és Résztelek Újtelek néven egyesülve elszakadt Szakmártól.

A 20. század első felében a Kalocsai Érsekség birtokolta a földterület 16 %-át. A földbirtokok számának 13 %-a 1 kh alatt, 40 %-a 1-5 kh és 41 %-a 5-50 kh között volt. 38 család 50 kh, 16 család 100 kh fölötti földterületet birtokolt (1935).

A Rókus szobrot a kolerajárvány emlékére emelték a 19. század végén. Augusztus 14-ét ugyancsak a kolerajárvány emlékére fogadott ünneppé nyilvánították. Sarlós boldog asszony (július első vasárnapja) napján üli búcsúját. Kisülés Úr napja utáni vasárnapon tartotta a búcsút, de ma már együtt tartják a szakmárral. Alsóerek október második-, Felsőerek május első-, Gombolyag szeptember első-, Öregtény pedig szeptember második vasárnapján tartja búcsúját.

A 20. század első felében a Katolikus Takarékmagtár, az Önkéntes Tűzoltóegyesület (1888), a Gazdakör, a Szakmári-, a Kisüllési- és a Felsőereki Katolikus Kör tevékenykedett a községben. Híres volt az 1932-ben alakult Gyöngyösbokrétás csoportja. A világháborúk áldozatainak 1992-ben emlékművet állítottak. Az 1964-ben alakult tánc csoportja rendszeresen szerepel.

Lakosságának száma az öregedés és az elvándorlás miatt fogyó: 2792 (1900), 3537 (1949), 3398 (1960), 1592 (1990) - a jelentős változást a természetes fogyás mellett Keserűtelek és Résztelek elválása eredményezte. Külterületi lakott helye nincs, de belterülete több különálló szállásból áll: Szakmár, Felsőerek, Alsóerek, Gombolyag, Öregtény és Kistény.. Lakosságának 99 %-a római katolikus (1930). Akkori 3565 fős népességéből 14 volt református, 2 görög katolikus, 20 evangélikus és 1 görög keleti.

Hagyományosan gabonatermesztő község. A búza és a tavaszi árpa a fő terménye, a kukoricát az 1940-es évek elején végrehajtott tagosítás után kezdték nagyobb mennyiségben termesztetni. Az 1930-as évek elejétől a határ közel egynegyedét lencsével ültették be, de a növény betegsége miatt az 1940-es években megszüntették termesztését. Zsizsiktelenítőt építettek a község határában, a gazdák jelentős része pedig belépett a Lencse Szövetkezetbe. A zöldségfélék nem teremnek jól a szakmári határban, ezért azt a foktőiektől vásárolták. Szarvasmarhát, különösen ökröt tenyésztettek nagyobb számban, melyet Szabadszállás, Fülöpszállás, Kalocsa, Dunapataj, Kecel, Kiskőrös és Uszód vásáraitra hozták eladni. Lovakat csak a nagyobb gazdák neveltek Mindegyik szállás külön-külön birtokolt külső és belső legelőt, de Proletárszentkirályon az egész községnek is volt közös gazdasága. 1946-47-ben kezdték a paprikát termesztetni. Az 1949-ben alakult Kossuth- és az 1951-ben alakult Petőfi termelőszövetkezetek 1956-ban felbomlottak. A kettő tagságából alakították újra 1957-ben a Petőfi termelőszövetkezetet. A hagyományos termények mellett felfejlesztették a juhászatot, 1963-ban pedig 86 kataszteriholdas halastavat létesítettek. Az 1980-as évekre a halastó kivételével teljesen leépítették az állattenyésztést, majd 1992-ben a termelőszövetkezetet is feloszlatták. 1959-ben alakult Felsőereken a Rákóczi-, 1961-ben Gombolyagon a Pirostelek-, Öregtényen az Aranykalász-, Alsóereken az Új Élet termelőszövetkezet. Ez utóbbiak 1974-ben és 1975-ben egyesültek a keserűteleki- és a részteleki termelőszövetkezetekkel, melyek 1979. január 1-én Alkotmány néven egyesültek. Többek között a Szakmári Állami Gazdaságból hozták létre 1962. február 1-én a Kalocsai Állami Gazdaságot, azután szakmári kerületnek nevezték a kistényi telepet.

A két világháború között Széll Lajosnak üzemelt 50 lóerős nyersolajmotorral felszerelt malma. A termelőszövetkezet 1969-ben papírüzemet és vasöntödét létesített, az utóbbi a mai napig üzemel.

A község kereskedelmét a Hangya szövetkezet bonyolította. 1946. február 17-én alakult meg a Földművesszövetkezet, mely 1955. november 1-én egyesült a Kalocsai Földművesszövetkezettel.

A 20. század első felében a község pénzügyeit az 1899-ben alakult Hitelszövetkezet bonyolította. A Dunapataj és Vidéke Takarékszövetkezet 1967 májusában nyitott kirendeltséget Szakmáron.

Jelentős a hímző háziipara. Szakmár a kalocsai népművészet egyik alakító központja. Híres hímző- és pingálóasszonyok szülőhelye.

Újtelek

Újtelek Kalocsától keletre, vízerekkel szabdalta magas ártéren, a Kalocsai Sárköz északi peremén fekszik.

Kalocsától 17, Dunapatajtól 8, a Szelidi-tótól 3,5 kilométernyire van. Naponta számtalan buszjárat köti össze Kalocsával, valamint nyári időszakban a Szelidi-tóval. Legközelebbi vasútállomása Dunapataj és Kalocsa.

Az ármentesítések előtt határát gyakran öntötte el a Duna vize. Területének legnagyobb része jó minőségű, humuszban gazdag fekete agyag. Határa 955 ha, ebből 661 ha szántó, 148 ha gyep és 1 ha erdő (1995). Ásványi kincse nincs.

Keserútelek nevét királyi ember nevében említik először 1433-ban. Résztelek nevét 1483-ban említik először a solti szék nemes tisztségviselőjének nevében. Keserútelek neve a *Keserű* családnév és a szántásra alkalmas, trágyázott föld jelentésű *telek* szavak összetételéből származik. Résztelek neve a *Rész*, *Réz* családnév és az előző jelentésű *telek* szavak összetételéből származik.

A török megszállás alatt a szegedi szandzsák solti náhijé-jébe szervezték őket. Keserúteleken 1553-ban 6 fejadófizetőt, 1582-ben szintén 6 fejadófizetőt, Részteleken 1548-ban 15 fejadófizetőt, 1590-ben 4 fejadófizetőt írtak össze a török defterekben. A 16. század legfontosabb terményei a búza, kétszeres és a lenmag. Mindkét faluban volt bosztánkertészet. Keserúteleken a juhtenyésztés, Részteleken a sertésenyésztés emelkedett ki. Résztelek kincstári halastava után fizette a legnagyobb adót. Ebben az időszakban birtokolta még Ács pusztá egy részét. Ferdinánd király 1559. február 3-án élethosszig tartó birtoklásra egri tiszteknek adományozta, amely jelzi a magyar közigazgatás jelenlétét a török megszállás alatti területeken is.

A török kiűzése után a patajaiak bérelték területüket a kalocsai érsektől. 1758-ban a kalocsaiak szerezték meg Keserútelek és Résztelek puszták bérleti jogát, melyet 1761-től véglegesen megtartottak. Mária Terézia úrbérrendezésekor a Kalocsai határ kicsinysége miatt a bérelt puszták területét számították be a jobbágyok telki illetőségébe, így Keserútelek és Résztelek is igazi kalocsai határrá vált. 1814-ben Keserúteleknek 116, Részteleknek 51, 1911-ben Keserúteleknek 264, Részteleknek 392 lakója volt. A 19. század közepétől, különösen a jobbágyfelszabadítás után egyre lazább lett a kalocsai puszták városhoz kötődése, ezért 1898. január 1-én elszakadtak Kalocsától. Keserútelek és Résztelek Szakmár közigazgatási egységéhez tartozott az 1986. évi önállóvá válásáig. Ekkor keresztelték el Újteleknek. Plébániáját 1922-ben alakították, addig Szakmárhoz tartozott. Anyakönyveit szintén 1922-től vezetik. A Szent Kereszt felmagasztalására szentelt templomát 1941-ben építették.

1994-ben világháborús halottainak emlékművet állított a község. 1944-ben Gombolyagon agyonlőtt katonák sírját napjainkban is gondozzák. Részteleken született r. Gábor Lajos festőművész, a kalocsai múzeumi gondolat kitalálója és a múzeum első igazgatója. Keserútelek augusztus 20-án, Résztelek október 3. vasárnapján üli búcsúját.

Iskolája a Klebelsberg program keretében 1930-ban épült, melyet 1968-ban és 1972-ben bővítettek. A felső tagozatosok 1978-tól Szakmárra ingáznak.

Lakosságának 99%-a római katolikus (1930).

Hagyományosan gabonatermesztő község. A búza és a tavaszi árpa a legfontosabb terménye, az 1930-as évektől nőtt a kukorica aránya. Az 1920-as évek végétől nagyban termesztették a lencsét. 1974-től a napraforgó szerepe emelkedett. Nagy számban tenyésztettek ökröt, a kopasztott libát és kacsat a kalocsai és a dunapataji piacra hordták, néha pestre szállították az ordasi kikötőből. 1961-ben alakult a Béke termelészövetkezet Keserúteleken, a Reménység termelészövetkezet pedig Részteleken. 1979-ben Alkotmány néven egyesültek.